

ЦИВІЛІСТИКА БЕЗ КОРДОНІВ

УДК 341.645

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v049.2023.7>

Мінченко Дар'я Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,

магістр Лондонського університету Queen Mary,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-3086-557X

ВИДИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Процедура розгляду справ Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) доволі складна та багатогранна. У процесі своєї діяльності ЄСПЛ ухвалює різноманітні рішення, які відрізняються за своєю структурою, змістом, можливістю та порядком виконання.

Як справедливо відзначила О.С. Адамова, кожна галузь діяльності людини, кожна система знань потребує внутрішньої структурно-логічної впорядкованості, без якої неможливо організувати складну справу, виробити методологію наукових досліджень, побудувати навчальний процес. Досягнути необхідної впорядкованості дозволяє класифікація [1, с. 19].

Класифікація рішень ЄСПЛ дозволяє глибше зрозуміти юридичну природу цих юридичних актів краще розкрити зміст таких рішень і з'ясувати наявні можливості їх практичної реалізації.

Науковим дослідженням практики Європейського суду з прав людини, зокрема юридичної природи рішень цієї міжнародної судової установи та порядку їх виконання займалися такі науковці як Н.Є. Блажівська, В.А. Ведькал, О.К. Вишняков, О.Ю. Гарасимів, Т.А. Грабович, Л.Л. Грицаєнко, М.О. Дармін, В.А. Завгородній, М.М. Камишанський, Н.В. Косяк, О.О. Кочура, Л.М. Москвич, Л.А. Олійник, В.П. Паліюк, Б.П. Ратушна, Н.І. Севостьянова, К.В. Смирнова, С.Я. Фурса та ін. Однак питання класифікації рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняній юридичній науці практично не висвітлювалося.

Метою даної наукової статті є здійснення класифікації рішень Європейського суду з прав людини за різними критеріями, що сприятиме глибшому розумінню юридичної природи цих юридичних актів, кращому розкриттю змісту таких рішень і з'ясуванню можливостей їх практичної реалізації.

Викладення основного матеріалу. У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV названо 4 види рішень Європейського суду з прав людини: а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України [2].

У наведеній нормі закону відсутній критерій наведеної класифікації. Утім, якщо замислитись, то можна на її основі побудувати класифікацію за критерієм способу вирішення спору. У перших двох видах рішень ЄСПЛ (пункти «а» та «б») вирішення спору відбувається шляхом імперативного розв'язання судом суперечки, в результаті якого суд, встановивши факт порушення прав особи, передбачених ЄКПЛ, самостійно визначає спосіб захисту права, вид заходів (індивідуального та/чи загального характеру) та розмір присудженого відшкодування, імперативно нав'язуючи їх сторонам. При цьому ці два види рішень співвідносяться як загальне і спеціальне, адже рішення ЄСПЛ, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), може як містити положення про стягнення справедливої сатисфакції, так і не містити їх, а обмежитись присудженням інших заходів індивідуального та/або загального характеру. Тому ці два пункти варто було б об'єднати

в один, сформулювавши його таким чином: а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, рішення щодо присудження справедливої сатисфакції.

У двох інших видах рішень (пункти «в» та «г») вказано рішення, які ухвалюються ЄСПЛ на основі прийняття та затвердження судом способів врегулювання спору, запропонованих самими сторонами. Тобто спосіб захисту права, вид заходів (як правило, мають місце заходи індивідуального характеру) та розмір присудженого відшкодування визначаються за домовленістю сторін або на підставі односторонньої декларації винної сторони, яка приймає на себе одностороннє зобов'язання виконати заходи щодо відновлення порушених конвенційних прав потерпілої особи, що містяться у декларації, в разі затвердження її судом.

Дружнє врегулювання відбувається на підставі ст. 39 Конвенції, відповідно до якої «у разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, шляхом винесення ухвали, яка містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення. Це рішення передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених в ухвалі» [3]. Важливо, що таке дружнє врегулювання здійснюється «на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та Протоколи до неї» [3]. Тобто умови дружнього врегулювання не повинні суперечити положенням Конвенції та практиці ЄСПЛ в аналогічних справах.

На відміну від дружнього врегулювання, яке прямо згадується в Конвенції, односторонні заяви виникли на основі практики, заснованої на статті 37 § 1 (с) Конвенції, яка дозволяє Суду виключити додаток зі списку з «будь-якої іншої причини». Суд вперше скористався цією можливістю у 2001 році у справі Акман проти Туреччини, (Заява № 37453/97) щодо права на життя за статтею 2 Конвенції [4].

Щоб сприяти більш систематичному зверненню до такої практики, Суд в січні 2019 року запровадив новий обов'язковий етап процедури розгляду справ, а саме безспірний етап (*non-contentious phase*), призначений для заохочення сторін до збільшення випадків вирішення спору шляхом дружнього врегулювання або односторонньої декларації [4].

Рішення на підставі односторонньої декларації відрізняється від рішення на підставі дружнього врегулювання тим, що декларація містить пози-

цію лише однієї сторони, і якщо вона не передбачає повного задоволення вимог заявника, для суду важливою є позиція останнього. Якщо заявник відмовляється без належного обґрунтування прийняти розумну пропозицію, зроблену державою-відповідачем, остання може подати односторонню заяву з проханням про вилучення заяви з реєстру справ. Водночас, якщо заявник відхиляє пропозицію уряду аргументовано, а суд визнає такі аргументи обґрунтованими, розгляд справи продовжується.

Як відзначив ЄСПЛ, «за певних обставин може бути доцільно вилучити заяву відповідно до підпункту «с» пункту 1 статті 37 Конвенції на підставі односторонньої декларації Уряду держави-відповідача, навіть якщо заявник бажає продовження розгляду його справи. Проте, чи є пропозиція односторонньої декларації достатньою підставою для висновку, що повага до прав людини, гарантованих Конвенцією, не вимагає подальшого розгляду справи, залежатиме від конкретних обставин (див. рішення у справах «Тасін-Аджар проти Туреччини» (попередні зауваження) [ВП] (*Tahsin Acar v. Turkey*) [GC], заява № 26307/95, пункт 75, ЄСПЛ 2003-VI, та «Ангелов та інші проти Болгарії» (*Angelov and Others v. Bulgaria*), заява № 43586/04, пункт 12, від 04 листопада 2010 року) [5].

Так, наприклад, у п. 18 рішення ЄСПЛ від 16 травня 2019 року у справі «Капштан проти України» (Заява № 56224/10) зазначено таке: «Вивчивши умови односторонньої декларації Уряду, Суд вважає, що з урахуванням конкретних обставин справи та, зокрема, того, що Уряд не запропонував жодного відшкодування, одностороння декларація не дає достатніх підстав для висновку, що повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї, не вимагає подальшого розгляду ним справи (див. рішення у справі «Ракіч проти Сербії» [Комітет] (<...>) [Committee], заява № 78761/12, від 07 квітня 2015 року)» [5].

Існує певна категорія справ, до яких безспірна процедура не застосовується. Наприклад, це справи, що стосуються вирішення нових питань, які ЄСПЛ ще ніколи до цього не розглядав, або справи, в яких дружнє врегулювання неможливе з огляду на певні обставини. У таких випадках ЄСПЛ не пропонує сторонам дружнє вирішення спору [6].

Рішення ЄСПЛ також можна поділяти за суб'єктами спору. Основний масив практики ЄСПЛ складають рішення у справах за індивідуальними

заявами, в яких однією зі сторін (відповідачем) є держава, а іншою (позивачем) – будь-яка особа, група осіб чи неурядова організація (ст. 34 Конвенції). Однак час від часу ЄСПЛ ухвалює рішення і у так званих міждержавних справах (inter-state cases), у яких по обидві сторони спору знаходяться держави (ст. 33 Конвенції). Наприклад, дуже важливим та знаковим для нашої держави є рішення ЄСПЛ від 04 липня 2023 року у справі «Росія проти України» (Заява № 36958/21), яким ЄСПЛ присудив вилучити заяву з реєстру справ Суду [7].

Залежно від стадії судового розгляду, на якому приймається рішення, та характеру питань, які ним вирішуються, рішення ЄСПЛ можна поділити на процедурні рішення (decision), що є аналогами вітчизняних ухвал, а тому інколи саме так і перекладаються, та рішення по суті спору (judgment). Процедурні рішення (ухвали) постановляються щодо питань прийнятності/неприйнятності скарги або вилучення справи з реєстру справ ЄСПЛ, про що зазначається в деяких навчально-методичних джерелах [8, с. 77].

Процедурні рішення (ухвали) щодо прийнятності/неприйнятності скарги або вилучення справи з реєстру можна поділяти на види залежно від складу суду, яким вони ухвалюються. Так, відповідно до п. 52А-3 Регламенту ЄСПЛ згідно статті 27 Конвенції одноособний суддя може оголосити непринятною або вилучити з реєстру заяву, подану відповідно до статті 34, якщо таке рішення може бути прийняте без подальшого розгляду. Рішення є остаточним. Якщо суддя одноособово не приймає відповідного рішення, він передає заяву до комітету або Палати для подальшого розгляду [9, с. 28]. Відповідно до ч. 1 ст. 27 Протоколу 11 до Конвенції суд розглядає подані йому справи в:

- комітетах (Committee – даний термін перекладають як «комітет» або як «комісія». У даній статті використано переклад, що використовується в тексті Конвенції, розміщеному на офіційному веб-сайті Верховної Ради України) із трьох суддів,
- палатах (Chamber) із семи суддів та
- Великій палаті (Grand Chamber) із сімнадцяти суддів.

Відповідно до ст. 28 Протоколу 11 до Конвенції Комітет може, одноставним голосуванням, визнати непринятною або вилучити із свого реєстру справ індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34 Конвенції, якщо таке рішення може бути ухвалене без подальшого розгляду. Рішення Комітету є остаточним. Якщо згідно зі ст. 28 жод-

ного рішення не ухвалюється, палата вирішує про прийнятність та суть індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34 Конвенції. Палата приймає рішення про прийнятність та суть державних заяв, поданих згідно зі статтею 33 Конвенції. Рішення про прийнятність ухвалюється окремо, якщо Суд, у виняткових випадках, не прийме іншого рішення (ст. 29 Протоколу 11 до Конвенції) [3].

Як відзначила Н.І. Севостьянова, «Комітет ... виносив рішення з очевидно неприйнятних заяв. Ці рішення характеризувалися лаконічністю та являли собою резолютивні рішення, що означає, що вони виносяться без детального аналізу умов прийнятності та лише посилаються на той чи інший критерій. Палата Європейського Суду являє собою орган, на який покладено обов'язок реалізувати функції Європейського Суду: вона виносить рішення з питань прийнятності з особливо важливих заяв, а також розглядає заяви по суті та виносить рішення, що мають прецедентний характер» [10, с. 88].

Також варто враховувати, що згідно положень ч. 4 ст. 35 та ч. 1 ст. 37 Конвенції ЄСПЛ може визнати заяву непринятною та/або вилучити її з реєстру справ на будь-якій стадії провадження у справі [3]. Тому не виключеною є ситуація, коли відповідне рішення буде прийняте Великою палатою ЄСПЛ. Прикладом може слугувати рішення ЄСПЛ від 12 жовтня 2017 року у справі «Бурмич та інші проти України» (Заява № 46852/13 та інші), в якому Велика палата ЄСПЛ присудила «вилучити ці заяви з реєстру справ Суду відповідно до підпункту «с» пункту 1 статті 37 Конвенції та передати їх Комітету міністрів Ради Європи, з метою їх розгляду в межах вжиття заходів загального характеру для виконання зазначеного пілотного рішення у справі Іванов, у тому числі щодо надання відшкодування за невиконання або тривале виконання рішень національних судів, як це передбачено у п'ятому пункті резолютивної частини зазначеного рішення, та сплати боргу за рішенням національного суду» [11].

Таким чином, процедурні рішення (ухвали) щодо прийнятності/неприйнятності скарги та/або вилучення справи з реєстру поділяються на рішення одноособового судді, рішення Комітету ЄСПЛ, рішення Палати ЄСПЛ та рішення Великої палати ЄСПЛ.

Рішення по суті спору також можуть ухвалюватися різним складом ЄСПЛ. До повноважень одноособового судді не входить право ухвалювати рішення по суті спору, а отже рішення ЄСПЛ по суті спору залежно від стадії їх ухвалення та

складу суду можна поділити на рішення Комітету ЄСПЛ, рішення Палати ЄСПЛ та рішення Великої палати ЄСПЛ.

Комітет ЄСПЛ вправі ухвалювати рішення лише за індивідуальними заявами. комітет може одностайним голосуванням:

а) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або

б) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду (ст. 28 Конвенції) [3].

Палата ЄСПЛ уповноважена ухвалювати рішення щодо прийнятності і суті як індивідуальних, так і міждержавних заяв. Якщо справа, яку розглядає Палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи Протоколів до неї, або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, Палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої Палати (ст. ст. 29, 30 Конвенції) [3].

Велика Палата ЄСПЛ:

а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34 Конвенції, якщо Палата відмовилася від розгляду справи згідно зі статтею 30 Конвенції або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43 Конвенції;

б) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46 Конвенції;

с) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47 Конвенції (ст. 31 Конвенції) [3].

Велика палата ЄСПЛ, окрім іншого, виконує важливу функцію перегляду рішень Палат ЄСПЛ. Відповідно до ст. 43 Конвенції упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї або важливе питання загального значення. Якщо колегія приймає клопотання, Велика Палата вирішує справу шляхом постановлення рішення [3]. Таким чином, рішення Великої палати ЄСПЛ є рішенням другої інстанції по відношенню до рішення Палат ЄСПЛ. У зв'язку з цим

рішення ЄСПЛ можна поділяти на рішення першої інстанції та рішення другої інстанції.

Залежно від способу захисту права, застосованого ЄСПЛ в рішенні, рішення ЄСПЛ можна поділити на рішення, що містять заходи індивідуального характеру, рішення, що містять заходи загального характеру, рішення, які містять комплекс заходів, що включають як заходи індивідуального, так і заходи загального характеру, пілотні рішення.

Незважаючи на те, що пілотні рішення цілком можуть підпадати під попередні види, їх все ж таки варто виділити в цій класифікації як окремий вид, адже їх вплив на правову систему держави, щодо якої ухвалене таке рішення, є значно потужнішим.

Висновки. Для більш глибокого розкриття змісту рішень Європейського суду з прав людини та з'ясування можливостей їх практичної реалізації необхідно здійснити класифікацію таких рішень за різними критеріями.

За критерієм характеру питань, які ним вирішуються, рішення ЄСПЛ можна поділити на процедурні рішення (decision), які постановляються щодо питань прийнятності/неприйнятності скарги та/або вилучення справи з реєстру справ ЄСПЛ, та рішення по суті спору (judgment). Залежно від стадії судового розгляду, на якому приймається рішення, рішення ЄСПЛ можна поділяти на рішення першої інстанції та рішення другої інстанції.

За суб'єктами спору рішення ЄСПЛ поділяються на рішення за індивідуальними заявами та рішення у міждержавних спорах.

За критерієм складу суду, в якому ухвалюються рішення, рішення ЄСПЛ поділяються на рішення одноособового судді, рішення Комітету ЄСПЛ, рішення Палати ЄСПЛ та рішення Великої палати ЄСПЛ. При цьому одноособовий суддя вправі приймати лише процедурні рішення, тоді як Комітет, Палата та Велика палата ЄСПЛ мають повноваження ухвалювати як процедурні рішення, так і рішення по суті спору.

Рішення ЄСПЛ по суті спору за критерієм способу вирішення спору, застосованого судом, поділяються на рішення, у яких спосіб розв'язання спору визначається судом (остаточні рішення ЄСПЛ, якими визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, рішення про присудження справедливої сатисфакції) та рішення, у яких спосіб розв'язання спору визначається сторонами (рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання або про схвалення умов односторонньої декларації).

За критерієм способу захисту права, застосованого ЄСПЛ в рішенні, рішення ЄСПЛ можна поділити на рішення, що містять заходи індивідуального характеру, рішення, що містять заходи

загального характеру, рішення, які містять комплекс заходів, що включають як заходи індивідуального, так і заходи загального характеру, пілотні рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19-24.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Unilateral declarations: policy and practice: European court of human rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Unilateral_declarations_ENG.
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 16 травня 2019 року у справі «Капштан проти України» (Заява № 56224/10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d55#Text.
6. Льяшенко А. Нова безспірна процедура ЄСПЛ: переваги для сторін. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/nova-bezspirna-procedura-espl-perevagi-dlya-storin.html#:~:text=>
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 04 липня 2023 року у справі «Росія проти України» (Заява № 36958/21). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/18/20230718110217-86.pdf>.
8. Кучук А.М., Мінченко О.В., Орлова О.О. Практика Європейського суду з прав людини. Частина 1: навч.-метод. посіб. Дніпро: Середняк Т.К., 2021. 124 с.
9. European court of human rights. Rules of Court. 23 June 2023. Strasbourg. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng.
10. Севостьянова Н.І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 216 с.
11. Рішення Європейського суду з прав людини від 12 жовтня 2017 року у справі «Бурмич та інші проти України» (заява № 46852/13 та ін.). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/08/20230608173527-69.pdf>.

Мінченко Дар'я Анатоліївна

Види рішень Європейського суду з прав людини

Дана наукова стаття присвячена класифікації рішень Європейського суду з прав людини за різними критеріями, що сприятиме глибшому розумінню юридичної природи цих юридичних актів, кращому розкриттю змісту таких рішень і з'ясуванню можливостей їх практичної реалізації.

Запропоновано здійснювати класифікацію рішень Європейського суду з прав людини за такими критеріями: за характером питань, які ним вирішуються; за стадією судового розгляду, на якому приймається рішення; за суб'єктами спору; за складом суду, в якому ухвалюються рішення; за способом вирішення спору; за способом захисту права, застосованим у рішенні.

За критерієм характеру питань, які ним вирішуються, рішення ЄСПЛ можна поділити на процедурні рішення (decision), які постановляються щодо питань прийнятності/неприйнятності скарги та/або вилучення справи з реєстру справ ЄСПЛ, та рішення по суті спору (judgment). Залежно від стадії судового розгляду, на якому приймається рішення, рішення ЄСПЛ можна поділяти на рішення першої інстанції та рішення другої інстанції.

За суб'єктами спору рішення ЄСПЛ поділяються на рішення за індивідуальними заявами та рішення у міждержавних спорах.

За критерієм складу суду, в якому ухвалюються рішення, рішення ЄСПЛ поділяються на рішення одноособового судді, рішення Комітету ЄСПЛ, рішення Палати ЄСПЛ та рішення Великої палати ЄСПЛ. При цьому одноособовий суддя вправі приймати лише процедурні рішення, тоді як Комітет, Палата та Велика палата ЄСПЛ мають повноваження ухвалювати як процедурні рішення, так і рішення по суті спору.

Рішення ЄСПЛ по суті спору за критерієм способу вирішення спору, застосованого судом, поділяються на рішення, у яких спосіб розв'язання спору визначається судом (остаточні рішення ЄСПЛ, якими визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема, рішення про присудження справедливої сатисфакції) та рішення, у яких спосіб розв'язання спору визначається сторонами (рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання або про схвалення умов односторонньої декларації).

За критерієм способу захисту права, застосованого ЄСПЛ в рішенні, рішення ЄСПЛ можна поділити на рішення, що містять заходи індивідуального характеру, рішення, що містять заходи загального характеру, рішення, які містять комплекс заходів, що включають як заходи індивідуального, так і заходи загального характеру, пілотні рішення.

Ключові слова: міжнародне приватне право, правосуддя, міжнародна судова установа, європейська конвенція, класифікація рішень.

